

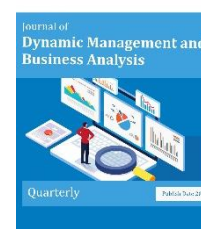

Journal Website

Article history:
Received 21 February 2026
Revised 29 June 2026
Accepted 07 July 2026
Initial Publication 26 July 2026
Final Publication 23 September 2027

Dynamic Management and Business Analysis

Volume 6, Issue 3, pp 1-21

E-ISSN: 3041-8933

Design and Validation of a Model of the Consequences of the Credibility of Sharia Resolutions in Afghanistan's Islamic Banking System

Sayed Hujjatullah. Najeeh¹, Mohammad Reza. Rabiee Mandejin^{2*}, Vahid. Araei², Mandan. Momeni²

¹ PhD Student, Department of Public Administration, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

² Department of Public Administration, CT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: M.rabiee1971@iau.ac.ir

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Najeeh, S. H., Rabiee Mandejin, M. R., Araei, V., & Momeni, M. (2027). Design and Validation of a Model of the Consequences of the Credibility of Sharia Resolutions in Afghanistan's Islamic Banking System. *Dynamic Management and Business Analysis*, 6(3), 1-21.

<https://doi.org/10.61838/dmbaj.402>

© 2027 the author(s). Published by Knowledge Management Scientific Association. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

ABSTRACT

Objective: This study aimed to design and validate a model of the consequences of the credibility of Sharia resolutions in Afghanistan's Islamic banking system.

Methodology: This applied quantitative study used a descriptive-survey design. The statistical population consisted of Islamic banking experts, bank managers and specialists in Afghanistan, university academics, and professionals familiar with Islamic jurisprudence, Islamic economics, and banking policy. A purposive sample of 50 qualified experts participated in the study. Data were collected using a researcher-made questionnaire based on a five-point Likert scale. Content validity was assessed by academic and professional experts, while construct validity was examined through exploratory factor analysis, convergent validity indices, and the Fornell-Larcker criterion. Reliability was confirmed using Cronbach's alpha, rho_A, and composite reliability. Data analysis was conducted using SPSS version 26 and SmartPLS version 3. Partial least squares structural equation modeling was applied, and the significance of path coefficients was tested through bootstrapping with 5,000 resamples.

Findings: The inferential results confirmed the strong explanatory and predictive capacity of the proposed model. The overall goodness-of-fit index was excellent (GOF = 0.832). The coefficient of determination was strong for the credibility of Sharia resolutions ($R^2 = 0.826$) and consequences ($R^2 = 0.818$), indicating that the model explained a substantial proportion of variance in the endogenous constructs. The strongest structural path was from the credibility of Sharia resolutions to consequences, with a path coefficient of 0.904 and a t-value of 30.823. The path from intervening conditions to the credibility of Sharia resolutions was also significant, with a coefficient of 0.515. However, the direct paths from causal and contextual conditions to the credibility of Sharia resolutions were not significant.

Conclusion: Strengthening the credibility of Sharia resolutions can directly enhance stakeholder trust, promote sustainable Islamic banking, improve financial performance and stability, and reinforce the social and religious legitimacy of Afghanistan's banking system.

Keywords: Sharia resolutions credibility; Islamic banking; Afghanistan; structural equation modeling; Sharia legitimacy.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Islamic banking has increasingly become a central component of financial governance in Muslim societies, particularly in contexts where the legitimacy of economic transactions is closely tied to religious compliance, public trust, and institutional accountability. In Afghanistan, the transformation of the banking system toward Sharia-based finance is not merely a technical or contractual reform, but a broader policy and governance challenge involving legal authority, religious credibility, financial stability, and social acceptance. Previous studies on Islamic banking have emphasized that the effectiveness of Islamic financial institutions depends on robust Sharia governance, transparent supervision, valid legal frameworks, and the ability of banks to connect religious legitimacy with financial performance (Borouni, 2019; Grassa, 2015; Mousavian & Meisami, 2017). In the Afghan context, the need for Islamic banking has become more salient because public confidence in the banking system is deeply affected by perceptions of Sharia compliance, risk management, institutional capacity, and the credibility of supervisory decisions (Ahmadi, 2023; Erfani, 2021; Vahedi, 2021; Zanganeh et al., 2019). Studies on Afghanistan have shown that Islamic banking offers opportunities for capital mobilization, poverty reduction, public participation, and the transition away from interest-based finance, but its implementation is constrained by weak infrastructure, insufficient public awareness, unclear legal frameworks, and limited professional expertise (Badakhsh, 2025; Choragh, 2024; Dadiyar, 2024; Disli et al., 2023; Heravi & Sharofidin, 2025; Osman & Sharofiddin, 2024; Ramyar, 2020). The credibility of Sharia resolutions is therefore a key construct because these resolutions represent the formal outputs of Sharia governance and determine whether banking products, contracts, and practices are perceived as legitimate, enforceable, and trustworthy. From the perspective of legitimacy theory, institutional decisions gain authority when stakeholders perceive them as valid, proper, normatively acceptable, and consistent with shared values (Etaat, 2020; Haack et al., 2021; Khazaei & Parvin, 2022; Negretto & Sanchez-Talanquer, 2021; Nikolakakis, 2024; Yilmaz & Telsac, 2021). From a public policy perspective, Sharia resolutions may be interpreted as policy outputs whose consequences must be evaluated in terms of implementation, stakeholder trust, and system-level outcomes (Abdolhosseinzadeh, 2023; Ahmadvand, 2024; Najafi Rostaghi & Abdolhosseinzadeh, 2024). Moreover, the literature on Islamic banking performance and supervision indicates that Sharia governance affects profitability, stability, strategic transformation, depositor protection, and institutional sustainability (Aprizal et al., 2025; Ashraf et al., 2025; Berlianty et al., 2025; Franzoni & Ait Allali, 2024; Iqbal et al., 2026; Mubarak et al., 2024; Rahmadi et al., 2025). Although several studies have examined digital banking policy, evidence-based policy-making, big-data-based banking reform, and universal banking models (Ayar, 2022; Gholipour Souteh & Esmaili Rad, 2024; Nargesiyan et al., 2023; Shakiba, 2025; Soufi, 2025), limited empirical attention has been given to modeling the consequences of the credibility of Sharia resolutions in Afghanistan's Islamic banking system. This study was therefore conducted to design and validate a model of the consequences of the credibility of Sharia resolutions in Afghanistan's Islamic banking system.

Methods and Materials

This study adopted a quantitative, applied, descriptive-survey design to validate a structural model explaining the consequences of the credibility of Sharia resolutions in Afghanistan's Islamic banking system. The statistical population consisted of experts and professionals in Islamic banking, bank

managers and specialists working in Afghanistan's banking sector, university academics familiar with Islamic jurisprudence and Islamic economics, and policy actors involved in monetary and banking affairs. Because the research topic required specialized knowledge and expert judgment, purposive sampling was used. The final sample included 50 qualified participants who had relevant academic, managerial, professional, or policy-related experience in Islamic banking, Islamic finance, Sharia supervision, or banking governance. Data were collected using a researcher-made questionnaire developed on the basis of the conceptual dimensions extracted from the qualitative phase of the study. The questionnaire included items related to causal conditions, contextual conditions, intervening conditions, strategies, the credibility of Sharia resolutions, and consequences. All items were measured on a five-point Likert scale ranging from complete disagreement to complete agreement. Content validity was examined through expert review, and necessary revisions were applied before final administration. Reliability was assessed using Cronbach's alpha, rho_A, and composite reliability. Construct validity was evaluated through exploratory factor analysis, convergent validity, and discriminant validity. Data analysis was conducted at descriptive and inferential levels. SPSS version 26 was used for descriptive statistics, normality-related indicators, reliability testing, and preliminary analysis. SmartPLS version 3 was used to test the measurement model and structural model through partial least squares structural equation modeling. Bootstrapping with 5,000 resamples was applied to assess the significance of path coefficients.

Findings

The descriptive findings showed that the mean scores of the main constructs were within the middle range of the five-point scale. The mean score was 2.7367 for causal conditions, 2.7720 for contextual conditions, 2.6650 for intervening conditions, 2.7560 for strategies, 2.8800 for the credibility of Sharia resolutions, and 2.7960 for consequences. Standard deviations ranged from 1.23987 to 1.31583, indicating acceptable dispersion in expert responses. Skewness values ranged from -0.127 to -0.293, and kurtosis values ranged from -1.065 to -1.325, confirming that the distribution of the data did not show problematic deviation from normality. Reliability coefficients were excellent. Cronbach's alpha values were 0.955 for causal conditions, 0.914 for contextual conditions, 0.977 for intervening conditions, 0.960 for the credibility of Sharia resolutions, and 0.985 for consequences. In the measurement model, all Cronbach's alpha, rho_A, and composite reliability values exceeded the recommended threshold. Composite reliability values ranged from 0.958 to 0.994, and AVE values ranged from 0.821 to 0.946, confirming strong convergent validity. The Fornell–Larcker criterion also confirmed discriminant validity, as the square root of AVE for each construct was higher than its correlations with other constructs. The structural model demonstrated strong explanatory power. The R^2 value was 0.826 for the credibility of Sharia resolutions, 0.649 for contextual conditions, and 0.818 for consequences. These values indicated that the model explained a substantial proportion of variance in the endogenous constructs. The overall goodness-of-fit index was 0.832, showing excellent model fit. The strongest path in the model was the effect of the credibility of Sharia resolutions on consequences, with a path coefficient of 0.904 and a t-value of 30.823. This finding indicated that the credibility of Sharia resolutions had a very strong and direct effect on positive consequences. The path from intervening conditions to the credibility of Sharia resolutions was also significant, with a coefficient of 0.515. However, the direct paths from causal conditions and contextual conditions to the credibility of Sharia resolutions were not significant. The main consequences identified in the model included increased stakeholder trust, sustainable development of

Islamic banking, improved performance and financial stability, and the achievement of social legitimacy and divine satisfaction.

Discussion and Conclusion

The results indicate that the credibility of Sharia resolutions is the most decisive factor in generating positive outcomes for Afghanistan's Islamic banking system. The strong effect of this construct on consequences shows that Sharia resolutions become meaningful only when stakeholders perceive them as reliable, transparent, enforceable, independent, and consistent with Islamic principles. In practical terms, credible Sharia resolutions can strengthen customer confidence, encourage investors to participate in Islamic financial activities, reduce religious uncertainty in banking operations, and support the institutional development of Islamic banking. The findings also show that credibility is not produced automatically by the existence of religious demand or by a favorable social context. The non-significant direct effects of causal and contextual conditions suggest that general support for Islamic banking, cultural readiness, or the political desire to Islamize finance is insufficient unless translated into effective institutional mechanisms. In contrast, the significant role of intervening conditions demonstrates that factors such as specialized human resources, legal enforcement, Sharia board independence, regulatory support, professional training, and management of jurisprudential differences are essential for strengthening the credibility of Sharia resolutions. Therefore, the success of Islamic banking in Afghanistan depends not only on issuing Sharia resolutions, but also on building a complete governance system capable of ensuring their authority, implementation, monitoring, and public communication. Overall, this study concludes that enhancing the credibility of Sharia resolutions should be considered a strategic priority for reforming Afghanistan's banking system. A credible Sharia governance framework can simultaneously improve financial performance, enhance social legitimacy, deepen public trust, support sustainable Islamic banking, and contribute to broader economic and social development. Accordingly, policymakers should focus on developing a comprehensive Islamic banking law, establishing a national Sharia supervisory authority, strengthening the independence and expertise of Sharia boards, creating transparent mechanisms for publishing and explaining Sharia resolutions, and institutionalizing continuous training for banking professionals. Through these measures, Afghanistan's banking system can move from formal Islamization toward a credible, accountable, and outcome-oriented model of Sharia-based financial governance.

طراحی و اعتبارسنجی مدل پیامدهای اعتبار مصوبات شرعی در نظام بانکداری اسلامی افغانستان

سید حجت الله نجیح^۱، محمد رضا ربیعی مندجین^{۲*}، وحید آرای^۲، ماندان مومنی^۲

۱. دانشجوی دکتری، گروه مدیریت دولتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. گروه مدیریت دولتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: M.rabiee1971@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

نجیح، سید حجت الله، ربیعی مندجین، محمد رضا، آرای، وحید، و مومنی، ماندان. (۱۴۰۶). طراحی و اعتبارسنجی مدل پیامدهای اعتبار مصوبات شرعی در نظام بانکداری اسلامی افغانستان. مدیریت پویا و تحلیل کسب و کار، ۶(۳)، ۲۱-۱.

© ۱۴۰۶ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده(گان) است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY 4.0) صورت گرفته است.

هدف: پژوهش حاضر طراحی و اعتبارسنجی مدل پیامدهای اعتبار مصوبات شرعی در نظام بانکداری اسلامی افغانستان بود. **روش‌شناسی:** این پژوهش با رویکرد کمی، از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت توصیفی-پیمایشی انجام شد. جامعه آماری شامل خبرگان بانکداری اسلامی، مدیران و کارشناسان بانک‌های افغانستان، استادان دانشگاه و صاحب‌نظران حوزه فقه معاملات و اقتصاد اسلامی بود. نمونه پژوهش شامل ۵۰ نفر بود که به صورت هدفمند انتخاب شدند. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه محقق‌ساخته مبتنی بر طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت گردآوری شد. روایی محتوایی ابزار با نظر خبرگان و روایی سازه از طریق تحلیل عاملی، روایی همگرا و معیار فورنل-لارکر بررسی شد. پایایی ابزار با آلفای کرونباخ، ρ_A و پایایی ترکیبی تأیید گردید. داده‌ها با استفاده از SPSS نسخه ۲۶ و SmartPLS نسخه ۳ و با روش مدل‌سازی معادلات ساختاری مبتنی بر حداقل مربعات جزئی و بوت‌استرپینگ ۵۰۰۰ نمونه‌ای تحلیل شدند. **یافته‌ها:** نتایج نشان داد مدل پژوهش از برازش بسیار مطلوبی برخوردار است؛ به گونه‌ای که مقدار GOF برابر با ۰.۸۳۲ به دست آمد. ضریب تعیین برای اعتبار مصوبات شرعی ۰.۸۲۶ و برای پیامدها ۰.۸۱۸ بود که بیانگر قدرت تبیین‌کنندگی قوی مدل است. قوی‌ترین مسیر مدل، اثر اعتبار مصوبات شرعی بر پیامدها با ضریب مسیر ۰.۹۰۴ و آماره t برابر با ۳۰.۸۲۳ بود. همچنین مسیر شرایط مداخله‌گر به اعتبار مصوبات شرعی با ضریب ۰.۵۱۵ معنادار شد، در حالی که مسیرهای مستقیم شرایط علی و زمینه‌ای به اعتبار مصوبات شرعی معنادار نبودند. **نتیجه‌گیری:** افزایش اعتبار مصوبات شرعی می‌تواند به طور مستقیم به افزایش اعتماد ذی‌نفعان، توسعه پایدار بانکداری اسلامی، بهبود عملکرد و ثبات مالی بانک‌ها و تقویت مشروعیت اجتماعی و دینی نظام بانکی افغانستان منجر شود.

کلیدواژگان: اعتبار مصوبات شرعی؛ بانکداری اسلامی؛ افغانستان؛ مدل‌سازی معادلات ساختاری؛ مشروعیت شرعی.

مقدمه

نظام بانکداری اسلامی در دهه‌های اخیر از یک الگوی مالی جایگزین به یکی از ارکان مهم حکمرانی اقتصادی در کشورهای اسلامی و حتی برخی اقتصادهای غیراسلامی تبدیل شده است. فلسفه اصلی این نظام بر حذف ربا، پیوند دادن فعالیت‌های مالی با بخش واقعی اقتصاد، تحقق عدالت اقتصادی، رعایت مقاصد شریعت و تأمین مشروعیت دینی معاملات مالی استوار است. در چنین نظامی، بانک نه صرفاً یک واسطه پولی، بلکه نهادی اقتصادی، حقوقی، اجتماعی و شرعی است که اعتبار آن وابسته به میزان انطباق ساختارها، قراردادهای، رویه‌ها و تصمیمات آن با موازین اسلامی است. ادبیات بانکداری اسلامی نشان می‌دهد که گذار از بانکداری متعارف به بانکداری اسلامی تنها با تغییر نام عقود یا جایگزینی ظاهری ابزارهای مالی تحقق نمی‌یابد، بلکه نیازمند نظام‌سازی نهادی، طراحی سازوکارهای نظارت شرعی، استقلال نهادهای تصمیم‌گیر شرعی، شفافیت مصوبات و ضمانت اجرای حقوقی آن‌هاست (Borouni, 2019; Grassa, 2015; Mousavian & Meisami, 2017). از این رو، در قلب نظام بانکداری اسلامی، مصوبات شرعی جایگاهی بنیادین دارند؛ زیرا این مصوبات مرجع تعیین‌کننده مشروعیت محصولات بانکی، سازگاری قراردادهای با شریعت، حدود اختیارات مدیران بانکی، و معیارهای اعتماد ذی‌نفعان به عملیات مالی اسلامی محسوب می‌شوند.

در افغانستان، مسئله بانکداری اسلامی از حساسیتی مضاعف برخوردار است؛ زیرا این کشور از یک سو با زمینه‌های دینی و فرهنگی عمیقاً اسلامی شناخته می‌شود و از سوی دیگر، نظام مالی آن در دهه‌های گذشته با چالش‌های ساختاری، بی‌ثباتی نهادی، ضعف زیرساخت‌های حقوقی، محدودیت منابع انسانی متخصص و شکنندگی اقتصادی مواجه بوده است. با توجه به ضرورت بازسازی اقتصادی و نیاز به جذب منابع مالی پایدار، بانک‌ها می‌توانند در تجهیز پس‌اندازها، تخصیص منابع، تأمین مالی فعالیت‌های تولیدی و حمایت از توسعه اقتصادی نقش تعیین‌کننده‌ای داشته باشند (Badakhsh, 2025; Ramyar, 2020). با این حال، تحقق این نقش در جامعه افغانستان تا حد زیادی وابسته به سطح اعتماد عمومی به مشروعیت شرعی عملیات بانکی است. مطالعات مرتبط با افغانستان نشان داده‌اند که گذار به بانکداری اسلامی، علاوه بر فرصت‌هایی مانند جذب سرمایه، افزایش عدالت مالی و کاهش حساسیت‌های دینی نسبت به بانکداری، با چالش‌هایی نظیر ضعف آگاهی عمومی، کمبود زیرساخت، نبود چارچوب قانونی روشن و محدودیت ظرفیت نهادی روبه‌روست (Choragh, 2024; Disli et al., 2023; Heravi & Sharofidin, 2025; Osman & Sharofiddin, 2024). بنابراین، در زمینه افغانستان، اعتبار مصوبات شرعی نه یک موضوع فرعی، بلکه یک متغیر راهبردی در موفقیت یا ناکامی پروژه اسلامی‌سازی نظام بانکی به شمار می‌آید.

از منظر نظری، اعتبار مصوبات شرعی را می‌توان در پیوند با مفهوم مشروعیت تحلیل کرد. مشروعیت در سنت‌های مختلف فکری به معنای حقانیت، مقبولیت، اعتبار قانونی و پذیرش اجتماعی قدرت و تصمیمات نهادی است. نظریه‌های کلاسیک مشروعیت، به‌ویژه دیدگاه وبر، میان اقتدار عقلانی-قانونی، اقتدار سنتی و اقتدار کاریزماتیک تمایز قائل شده‌اند و نشان داده‌اند که پایداری هر نظام نهادی به پذیرش عمومی قواعد، رویه‌ها و مرجعیت تصمیم‌گیری وابسته است (Nikolakakis, 2024; Yilmaz & Telsac, 2021). در بانکداری اسلامی، این مفهوم ابعادی فراتر از مشروعیت حقوقی دارد؛ زیرا مصوبات شرعی باید هم از نظر فقهی معتبر، هم از نظر نهادی الزام‌آور، هم از نظر اجتماعی مورد پذیرش و هم از نظر اخلاقی و دینی منطبق با ارزش‌های اسلامی تلقی شوند. بر همین اساس، مشروعیت در این حوزه حاصل ترکیب «حقانیت شرعی»، «اعتبار قانونی»، «پذیرش اجتماعی» و «کارآمدی نهادی» است. مطالعات جدید مشروعیت نیز نشان می‌دهند که اعتبار یک تصمیم نهادی تنها به صدور رسمی آن وابسته نیست، بلکه به ادراک ذی‌نفعان از درستی، اعتبار، اجماع و قابلیت اجرای آن نیز بستگی دارد (Etaat, 2024).

می‌تواند پیامدهای مثبت ایجاد کند که ذی‌نفعان آن را معتبر، مستقل، شفاف، قابل اتکا و لازم‌الاجرا بدانند.

اهمیت اعتبار مصوبات شرعی زمانی روشن‌تر می‌شود که به نسبت میان حاکمیت شرعی و عملکرد بانک‌های اسلامی توجه شود. پژوهش‌های بین‌المللی نشان داده‌اند که ثبات، سودآوری، تاب‌آوری و کارآمدی بانک‌های اسلامی به عواملی مانند کیفیت حاکمیت شرعی، چارچوب‌های نظارتی، مدیریت ریسک، شفافیت قانونی، کفایت سرمایه، شرایط اقتصاد کلان و سطح اعتماد عمومی وابسته است (Aprizal et al., 2025; Mubarak et al., 2024; Iqbal et al., 2026; al., 2025). همچنین شواهد کشورهای دیگر نشان می‌دهد که تحول راهبردی بانکداری اسلامی بدون تقویت سازوکارهای نظارت شرعی و هماهنگی میان ساختارهای حقوقی، مدیریتی و فقهی نمی‌تواند به عملکرد پایدار منجر شود (Ashraf et al., 2025; Franzoni & Ait Allali, 2024). از این منظر، مصوبات شرعی تنها اسناد فقهی یا فنی نیستند، بلکه ابزارهای حکمرانی شرعی‌اند که می‌توانند جهت‌گیری بانک‌ها، سطح ریسک حقوقی و اعتباری، میزان پذیرش اجتماعی محصولات و امکان توسعه پایدار بانکداری اسلامی را تحت تأثیر قرار دهند. هرچه این مصوبات از اعتبار بالاتری برخوردار باشند، احتمال پایبندی بانک‌ها به موازین شرعی، اعتماد مشتریان، مشارکت سرمایه‌گذاران و ثبات نهادی نظام مالی افزایش می‌یابد.

با وجود این اهمیت، در بسیاری از کشورها نظام نظارت شرعی همچنان با چالش‌هایی مانند نبود استقلال کافی هیئت‌های شرعی، ضعف ضمانت اجرا، اختلاف فتواها، تمرکز بر انطباق صوری به جای تحقق اهداف ماهوی شریعت، و فاصله میان مصوبه و اجرا مواجه است. برلیانته و همکاران با نقد الگوهای نظارتی موجود در بانکداری اسلامی، بر ضرورت گذار از انطباق فنی به تحقق مقاصد واقعی شریعت تأکید کرده‌اند و نشان داده‌اند که ضعف شاخص‌های عملکرد شرعی می‌تواند اثربخشی نظارت را کاهش دهد (Berliant et al., 2025). در همین راستا، نظریه تفکیک قوا و ضرورت استقلال نهادهای نظارتی می‌تواند در تحلیل جایگاه هیئت‌های شرعی کاربرد داشته باشد؛ زیرا اگر مرجع صدور مصوبه شرعی از مدیریت اجرایی بانک‌ها استقلال نداشته باشد، اعتماد عمومی به اعتبار مصوبات کاهش می‌یابد (Eleje, 2023; Moradkhani, 2015; Shakaran Amiri & Khazaei, 2022; Sharma, 2024). در نظام بانکداری اسلامی افغانستان نیز ضرورت ایجاد هیئت‌های شرعی، تقویت جایگاه نظارتی آن‌ها و روشن‌سازی نسبت این هیئت‌ها با بانک مرکزی، بانک‌های تجاری و نظام قانون‌گذاری از موضوعات اساسی تلقی می‌شود (Ahmadi, 2023; Erfani, 2021). بنابراین، اعتبار مصوبات شرعی تا حد زیادی به استقلال نهادی، شفافیت تصمیم‌گیری و ضمانت اجرای قانونی وابسته است.

از سوی دیگر، تحلیل اعتبار مصوبات شرعی را می‌توان در چارچوب خط‌مشی‌گذاری عمومی نیز تبیین کرد. بانکداری اسلامی نه فقط مجموعه‌ای از محصولات مالی، بلکه حوزه‌ای از سیاست عمومی است که در آن دولت، بانک مرکزی، نهادهای شرعی، بانک‌های تجاری، دانشگاه‌ها، مشتریان و سرمایه‌گذاران در تعامل با یکدیگر قرار دارند. مدل چرخه خط‌مشی‌گذاری نشان می‌دهد که تصمیمات عمومی از مراحل شناسایی مسئله، تدوین سیاست، تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی عبور می‌کنند و پیامدهای نهایی هر سیاست، بازخوردی مهم برای اصلاح آن فراهم می‌آورد (Abdolhosseinzadeh, 2023; Najafi Rostaghi & Abdolhosseinzadeh, 2024). در این چارچوب، مصوبات شرعی را می‌توان برون‌داد میانی نظام خط‌مشی‌گذاری شرعی دانست و پیامدهای آن‌ها را در سطح اعتماد عمومی، توسعه بانکداری اسلامی، عملکرد مالی، مشروعیت اجتماعی و رضایت دینی ارزیابی کرد. علاوه بر این، نقدهای وارد بر عقلانیت کامل در تصمیم‌گیری سازمانی نشان می‌دهد که سیاست‌گذاران در عمل با محدودیت اطلاعات، ابهام محیطی و فشارهای نهادی مواجه‌اند و ناگزیر به اتخاذ رویکردهای تدریجی، اصلاحی و تعاملی هستند (Ahmadvand, 2024). بنابراین، افزایش اعتبار مصوبات شرعی در افغانستان باید به‌عنوان فرآیندی تدریجی، چندسطحی و مبتنی بر یادگیری نهادی در نظر گرفته شود.

در سال‌های اخیر، ادبیات سیاست‌گذاری بانکی و بانکداری دیجیتال نیز بر ضرورت طراحی مدل‌های بومی، شواهدمحور و قابل ارزیابی برای اصلاح نظام بانکی تأکید کرده است. پژوهش‌های داخلی در حوزه خط‌مشی‌گذاری بانکی، بانکداری جامع و بانکداری دیجیتال نشان داده‌اند که موفقیت سیاست‌های بانکی به هماهنگی میان عوامل ورودی، فرایندی، ساختاری، فناورانه، حقوقی و نهادی بستگی دارد (Ayar, 2022; Gholipour Souteh & Esmaili Rad, 2024; Nargesiyan et al., 2023; Shakiba, 2025; Soufi, 2025). هرچند این مطالعات مستقیماً بر اعتبار مصوبات شرعی تمرکز نداشته‌اند، اما از نظر روش‌شناختی و سیاستی نشان می‌دهند که تحلیل مسائل بانکی باید از سطح توصیف چالش‌ها فراتر رود و به طراحی مدل‌های ساختاری، تبیین روابط متغیرها و سنجش پیامدها منتهی شود. در افغانستان نیز مطالعاتی درباره بانکداری دیجیتال، بانکداری الکترونیک و تجهیز منابع مالی نشان داده‌اند که توسعه نظام بانکی نیازمند اعتماد عمومی، زیرساخت مناسب، ظرفیت مدیریتی، چارچوب قانونی و اصلاحات نهادی است (Dadiyar, 2024; Forough, 2023; Mohseni, 2024). بر این اساس، پژوهش درباره پیامدهای اعتبار مصوبات شرعی می‌تواند خلأ مهمی را در ادبیات سیاست‌گذاری بانکی افغانستان پوشش دهد.

در سطح کلان، بانکداری اسلامی با اهدافی مانند عدالت اجتماعی، کاهش فقر، شمول مالی، تأمین مالی فعالیت‌های مولد و توسعه پایدار پیوند دارد. نظریه‌های اقتصاد اسلامی نشان می‌دهند که نظام مالی اسلامی باید از معاملات صوری فاصله گرفته و به سمت تحقق عدالت، مشارکت واقعی در سود و زیان، حمایت از تولید، و کاهش فاصله طبقاتی حرکت کند (Matani & Golkar Esmail, 2024; Mousavian, 2017). همچنین، مطالعات مرتبط با اصلاحات نظام بانکی نشان داده‌اند که تبدیل عملیات صوری به عملیات واقعی، تشکیل کمیته‌های تخصصی فقهی و تقویت نظارت شرعی از اولویت‌های اصلاح بانکداری اسلامی است (Khalil Lou et al., 2023). در افغانستان، که اقتصاد آن با فقر، بیکاری، وابستگی به کمک‌های خارجی و ضعف سرمایه‌گذاری روبه‌روست، بانکداری اسلامی معتبر می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای بسیج منابع داخلی، جذب سرمایه‌های مشروع، افزایش اعتماد مردم به بانک‌ها و حمایت از توسعه اقتصادی-اجتماعی عمل کند (Badakhsh, 2025; Ramyar, 2020). با این حال، این پیامدها زمانی تحقق می‌یابند که ذی‌نفعان اطمینان یابند مصوبات شرعی نه جنبه تشریفاتی، بلکه اعتبار واقعی، ضمانت اجرا و اثرگذاری عملی دارند.

از منظر حکمرانی، اعتبار مصوبات شرعی در بانکداری اسلامی افغانستان در بستری چندسطحی شکل می‌گیرد. در این بستر، بانک مرکزی، دولت، هیئت‌های شرعی، مدیران بانک‌ها، مراجع علمی، مشتریان، سرمایه‌گذاران و نهادهای بین‌المللی هر یک در تولید، اجرا، پذیرش یا ارزیابی مصوبات نقش دارند. نظریه حکمرانی چندسطحی تأکید می‌کند که اثربخشی سیاست‌ها زمانی افزایش می‌یابد که میان سطوح مختلف تصمیم‌گیری هماهنگی و انسجام وجود داشته باشد (Allain-Dupre, 2020; Xu, 2021). این دیدگاه برای افغانستان اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا نظام بانکی این کشور هم‌زمان تحت تأثیر الزامات شرعی، محدودیت‌های حقوقی، نیازهای اقتصادی داخلی و ارتباط با نظام مالی بین‌المللی قرار دارد. همچنین، تجربه مدیریت ریسک در بانکداری اسلامی و متعارف افغانستان و ایران نشان می‌دهد که ریسک‌های نقدینگی، اعتباری و شرعی باید به‌صورت هم‌زمان مدیریت شوند و ضعف در یکی از این ابعاد می‌تواند ثبات کل نظام بانکی را تهدید کند (Vahedi, 2021; Zanganeh et al., 2019). بنابراین، اعتبار مصوبات شرعی می‌تواند یکی از ابزارهای کاهش ریسک شرعی، حقوقی و اعتباری در بانکداری اسلامی باشد.

از نظر روش‌شناختی، بررسی چنین موضوعی نیازمند رویکردی است که بتواند روابط میان متغیرهای پنهان، سازه‌های مفهومی و پیامدهای چندبعدی را به‌طور هم‌زمان تحلیل کند. مدل‌سازی معادلات ساختاری، به‌ویژه رویکرد حداقل مربعات جزئی، در مطالعات مدیریتی و اجتماعی برای آزمون مدل‌های پیچیده، تحلیل روابط میان سازه‌ها، بررسی روایی و پایایی ابزار و ارزیابی قدرت تبیین‌کنندگی مدل کاربرد گسترده‌ای دارد (Hair et al., 2017; Hair et al., 2019). همچنین استفاده از شاخص‌های آماری مناسب، آزمون روایی سازه، پایایی، و

تحلیل داده‌های پیمایشی، اعتبار نتایج را افزایش می‌دهد (Field, 2018). در موضوع حاضر، چون اعتبار مصوبات شرعی و پیامدهای آن مفاهیمی چندبعدی هستند و نمی‌توان آن‌ها را صرفاً با یک شاخص منفرد سنجید، استفاده از رویکرد مدل‌سازی ساختاری امکان می‌دهد که ابعاد مختلف اعتماد ذی‌نفعان، توسعه بانکداری اسلامی، عملکرد و ثبات مالی، مشروعیت اجتماعی و رضایت الهی در قالب یک مدل منسجم بررسی شود.

بررسی پیشینه نشان می‌دهد که علی‌رغم اهمیت روزافزون بانکداری اسلامی در افغانستان و وجود مطالعاتی درباره فرصت‌ها، چالش‌ها، ریسک‌ها، بانکداری دیجیتال، تجهیز منابع و ضرورت هیئت‌های شرعی، هنوز پژوهشی که به‌طور مستقیم پیامدهای اعتبار مصوبات شرعی را در نظام بانکداری اسلامی افغانستان مدل‌سازی و اعتبارسنجی کند، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. بیشتر مطالعات پیشین یا بر توصیف وضعیت بانکداری اسلامی، یا بر تحلیل فرصت‌ها و موانع، یا بر مقایسه عملکرد مالی و ریسک‌های بانکی متمرکز بوده‌اند (Disli et al., 2023; Heravi & Sharofidin, 2025; Iqbal et al., 2026; Osman & Sharofiddin, 2024). در نتیجه، خلأ اصلی ادبیات در نبود یک مدل جامع، بومی و تجربی برای تبیین این مسئله است که افزایش اعتبار مصوبات شرعی دقیقاً چه پیامدهایی برای بانک‌ها، ذی‌نفعان، نظام مالی و توسعه اقتصادی-اجتماعی افغانستان دارد. پر کردن این خلأ می‌تواند هم از نظر نظری به گسترش ادبیات حکمرانی شرعی و خط‌مشی‌گذاری بانکی کمک کند و هم از نظر کاربردی برای بانک مرکزی افغانستان، بانک‌های اسلامی، قانون‌گذاران، مدیران بانکی و هیئت‌های شرعی راهنمای سیاستی فراهم آورد.

هدف پژوهش حاضر طراحی و اعتبارسنجی مدل پیامدهای اعتبار مصوبات شرعی در نظام بانکداری اسلامی افغانستان است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد کمی و با هدف اعتبارسنجی مدل پیامدهای اعتبار مصوبات شرعی در نظام بانکداری اسلامی افغانستان انجام شده است. این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، توصیفی-پیمایشی است که با بهره‌گیری از مدل‌سازی معادلات ساختاری با رویکرد حداقل مربعات جزئی به آزمون روابط میان متغیرهای مدل پرداخته است (هایر و همکاران، ۲۰۱۷)^۱ جامعه آماری این پژوهش شامل خبرگان و متخصصان حوزه بانکداری اسلامی، مدیران و کارشناسان بانک‌های افغانستان، اساتید دانشگاهی آشنا با فقه معاملات و اقتصاد اسلامی و نیز سیاست‌مداران و قانون‌گذاران فعال در حوزه نظام پولی و بانکی کشور بودند. با توجه به ماهیت تخصصی پژوهش و لزوم بهره‌مندی از دیدگاه‌های صاحب‌نظران، نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند (قضاوتی) انجام شد و ۵۰ نفر از خبرگان و متخصصان واجد شرایط (دارای حداقل ۵ سال سابقه کار در حوزه بانکداری اسلامی، یا مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر در رشته‌های مرتبط با موضوع پژوهش) به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. حجم نمونه ۵۰ نفری برای مدل‌سازی معادلات ساختاری با رویکرد PLS، با توجه به پیچیدگی مدل و تعداد شاخص‌ها، قابل قبول و منطبق با معیارهای حداقلی ارائه‌شده در ادبیات روش‌شناسی (نظیر قاعده ۱۰ برابر یا رویکرد توان آماری) است.

ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش، پرسشنامه محقق‌ساخته‌ای بود که بر اساس مضامین مستخرج از بخش کیفی پژوهش (شامل کدهای محوری و شاخص‌های مرتبط با پیامدهای اعتبار مصوبات شرعی) طراحی گردید. پرسشنامه شامل دو بخش اصلی بود: بخش اول به جمع‌آوری اطلاعات جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان (مانند سابقه کاری، تحصیلات و حوزه تخصص) اختصاص داشت و بخش دوم شامل گویه‌های سنجش متغیرهای پژوهش (شامل اعتبار مصوبات شرعی و پیامدهای آن در چهار سطح اعتمادافزایی، اقتصادی-مالی، توسعه‌ای-نهادی و اجتماعی-معنوی) بود. گویه‌های پرسشنامه بر اساس طیف پنج درجه‌ای لیکرت (از «کاملاً مخالفم» با امتیاز ۱ تا «کاملاً موافقم» با

¹ Hair et al.

امتیاز ۵) طراحی شدند. برای تأمین روایی محتوایی پرسشنامه، از نظرات استاد راهنما، مشاوران و همچنین ۳ نفر از خبرگان حوزه بانکداری اسلامی و روش‌شناسی پژوهش استفاده گردید و اصلاحات لازم اعمال شد. برای بررسی پایایی (قابلیت اعتماد) پرسشنامه، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. برای تأمین پایایی به روش بازآزمایی، ضریب همبستگی پیرسون بین دو مرحله اجرای پرسشنامه در فاصله زمانی دو هفته‌ای بر روی ۱۰ نفر از پاسخ‌دهندگان، بالاتر از ۰.۸۰ محاسبه گردید که نشان‌دهنده ثبات مناسب ابزار است (فیلد^۱، ۲۰۱۸).

تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام شد. در سطح توصیفی، از شاخص‌های مرکزی (میانگین و میانه) و شاخص‌های پراکندگی (انحراف معیار، کمینه و بیشینه) برای توصیف وضعیت متغیرهای پژوهش استفاده گردید. همچنین، برای بررسی نرمال بودن توزیع داده‌ها، از شاخص‌های چولگی^۲ و کشیدگی^۳ استفاده شد که مقادیر آن در بازه قابل قبول (۲- تا ۲+ برای چولگی و ۷- تا ۷+ برای کشیدگی) قرار داشت و نشان‌دهنده نرمال بودن نسبی داده‌ها بود. در سطح استنباطی، با استفاده از نرم‌افزار SmartPLS به ارزیابی مدل اندازه‌گیری و مدل ساختاری پرداخته شد. برای ارزیابی مدل اندازه‌گیری، شاخص‌های پایایی ترکیبی (CR)، آلفای کرونباخ و میانگین واریانس استخراجی (AVE) محاسبه گردید که تمامی مقادیر بالاتر از آستانه‌های قابل قبول ($CR > 0.7$ و $AVE > 0.5$) بودند و روایی همگرا را تأیید کردند. برای بررسی روایی واگرا، از معیار فورنل-لارکر استفاده شد که نشان داد ریشه دوم AVE هر سازه از همبستگی آن با سایر سازه‌ها بزرگتر است. برای ارزیابی مدل ساختاری، از شاخص‌های ضریب تعیین (R^2) برای متغیرهای درون‌زا، و نیز شاخص برازش کلی مدل (GOF) استفاده شد. همچنین، برای آزمون معناداری ضرایب مسیر، از روش بوت‌استرپینگ^۴ با ۵۰۰۰ نمونه استفاده گردید و آماره t-value و سطح معناداری (P-Value) برای هر مسیر محاسبه شد. بر اساس معیارهای چین (۱۹۹۸)، مقادیر R^2 به صورت ۰.۱۹ (ضعیف)، ۰.۳۳ (متوسط) و ۰.۶۷ (قوی) تفسیر شد و مقدار GOF با معیارهای ۰.۱ (کوچک)، ۰.۲۵ (متوسط) و ۰.۳۶ (بزرگ) مورد قضاوت قرار گرفت.

یافته‌ها

شاخص‌های توصیفی شامل میانگین، انحراف معیار، دامنه، حداقل، حداکثر، چولگی و کشیدگی برای هر یک از شش سازه اصلی پژوهش گزارش می‌شود. این تحلیل‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶ انجام شده است.

جدول ۱

شاخص‌های توصیفی سازه‌های پژوهش (N=50)

سازه	تعداد	دامنه	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار	واریانس	چولگی	کشیدگی
شرایط علی	۵۰	۴	۱	۵	۲.۷۳۶۷	۱.۲۸۵۷۵	۱.۶۵۳	-۰.۲۲۲	-۱.۱۲۵
شرایط زمینه‌ای	۵۰	۴	۱	۵	۲.۷۷۲۰	۱.۲۹۶۱۵	۱.۶۸۰	-۰.۲۹۳	-۱.۳۲۵
شرایط مداخله‌گر	۵۰	۴	۱	۵	۲.۶۶۵۰	۱.۲۳۹۸۷	۱.۵۳۷	-۰.۲۲۵	-۱.۰۶۵
راهبردها	۵۰	۴	۱	۵	۲.۷۵۶۰	۱.۲۸۸۹۱	۱.۶۶۱	-۰.۱۹۶	-۱.۲۰۹
اعتبار مصوبات شرعی	۵۰	۴	۱	۵	۲.۸۸۰۰	۱.۲۷۰۰۶	۱.۶۱۳	-۰.۱۲۷	-۱.۱۸۹
پیامدها	۵۰	۴	۱	۵	۲.۷۹۶۰	۱.۳۱۵۸۳	۱.۷۳۱	-۰.۱۷۳	-۱.۱۹۵

¹ Field

² Skewness

³ Kurtosis

⁴ Bootstrapping

چولگی^۱: مقادیر چولگی بین ۰.۱۲۷ - تا ۰.۲۹۳ - قرار دارد که در بازه ۲ - تا ۲ + بوده و نشان می‌دهد داده‌ها از توزیع نرمال انحراف معناداری ندارند و توزیع متقارن است.

کشیدگی^۲: مقادیر کشیدگی بین ۱.۰۶۵ - تا ۱.۳۲۵ - است که در بازه ۷ - تا ۷ + بوده و نشان‌دهنده کشیدگی کمتر از نرمال^۳ است. این وضعیت برای روش PLS-SEM که به نرمال بودن حساس نیست، مطلوب است. داده‌ها برای تحلیل‌های چندمتغیره و مدل‌سازی با SmartPLS مناسب هستند. برای بررسی پایایی ابزار پژوهش، از ضریب آلفای کرونباخ^۴ استفاده شد. این ضریب، همسانی درونی گویه‌های هر سازه را اندازه‌گیری می‌کند. جدول زیر ضرایب پایایی را برای هر یک از شش سازه نشان می‌دهد.

جدول ۲

ضرایب آلفای کرونباخ برای سازه‌های پژوهش

سازه	تعداد گویه	آلفای کرونباخ	وضعیت
شرایط عالی	۶	۰.۹۵۵	عالی
شرایط زمینه‌ای	۵	۰.۹۱۴	عالی
شرایط مداخله‌گر	۱۰	۰.۹۷۷	عالی
اعتبار مصوبات شرعی	۵	۰.۹۶۰	عالی
پیامدها	۱۰	۰.۹۸۵	عالی

همه ضرایب آلفای کرونباخ بالاتر از ۰.۹ هستند که نشان‌دهنده پایایی بسیار عالی پرسشنامه است. بیشترین پایایی مربوط به سازه پیامدها (۰.۹۸۵) است که نشان می‌دهد گویه‌های این سازه همبستگی درونی بسیار بالایی دارند. کمترین پایایی مربوط به سازه شرایط زمینه‌ای (۰.۹۱۴) است که همچنان در سطح عالی قرار دارد. پرسشنامه از قابلیت اعتماد بسیار بالایی برخوردار است و گویه‌های هر سازه به‌خوبی مفهوم مورد نظر را اندازه‌گیری می‌کنند. این ضرایب بسیار بالاتر از حداقل قابل قبول (۰.۷) هستند. برای بررسی ساختار عاملی پرسشنامه، از تحلیل عاملی اکتشافی با روش مؤلفه‌های اصلی^۵ و چرخش واریماکس^۶ استفاده شد. ابتدا شاخص KMO و آزمون بارتلت محاسبه شد تا کفایت نمونه‌گیری و مناسب بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی تأیید گردد.

جدول ۳

KMO و آزمون بارتلت

شاخص	مقدار
KMO	۰.۸۵۴
Bartlett's Test of Sphericity	$\chi^2 = ۲۴۶۵.۵۷$, df = ۱۵, Sig. = ۰.۰۰۰

^۱ Skewness

^۲ Kurtosis

^۳ Platykurtic

^۴ Cronbach's Alpha

^۵ Principal Components

^۶ Varimax Rotation

مقدار KMO (۰.۸۵۴) بزرگتر از ۰.۷ است که نشان می‌دهد نمونه‌گیری کافی بوده و داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند. آزمون بارتلت با سطح معنی‌داری ۰.۰۰۰ ($\text{Sig.} < ۰.۰۵$) نشان می‌دهد که ماتریس همبستگی با ماتریس واحد تفاوت معنادار دارد و داده‌ها برای تحلیل عاملی مناسب هستند.

جدول ۴

واریانس تبیین‌شده توسط مؤلفه‌ها (برای شرایط علی)

مؤلفه	مقدار ویژه اولیه	درصد واریانس	درصد تجمعی
۱	۴.۵۸۹	۷۶.۴۸۴٪	۷۶.۴۸۴٪
۲	۰.۵۶۸	۹.۴۶۶٪	۸۵.۹۵۱٪
۳	۰.۳۹۱	۶.۵۲۱٪	۹۲.۴۷۲٪
۴	۰.۲۳۲	۳.۸۶۱٪	۹۶.۳۳۳٪
۵	۰.۱۲۰	۱.۹۹۷٪	۹۸.۳۲۹٪
۶	۰.۱۰۰	۱.۶۷۱٪	۱۰۰.۰۰۰٪

مؤلفه اول به‌تنهایی ۷۶.۴۸٪ از واریانس کل را تبیین می‌کند که بسیار بالاست و نشان می‌دهد همه گویه‌های شرایط علی بر روی یک عامل مشترک بار شده‌اند. مقدار ویژه مؤلفه اول (۴.۵۸۹) بسیار بزرگتر از ۱ است و مؤلفه‌های بعدی مقدار ویژه کمتر از ۱ دارند که تأیید می‌کند فقط یک عامل اصلی قابل استخراج است. این یافته نشان می‌دهد که سازه شرایط علی تک‌بعدی^۱ است و همه گویه‌ها به‌خوبی این سازه را اندازه‌گیری می‌کنند.

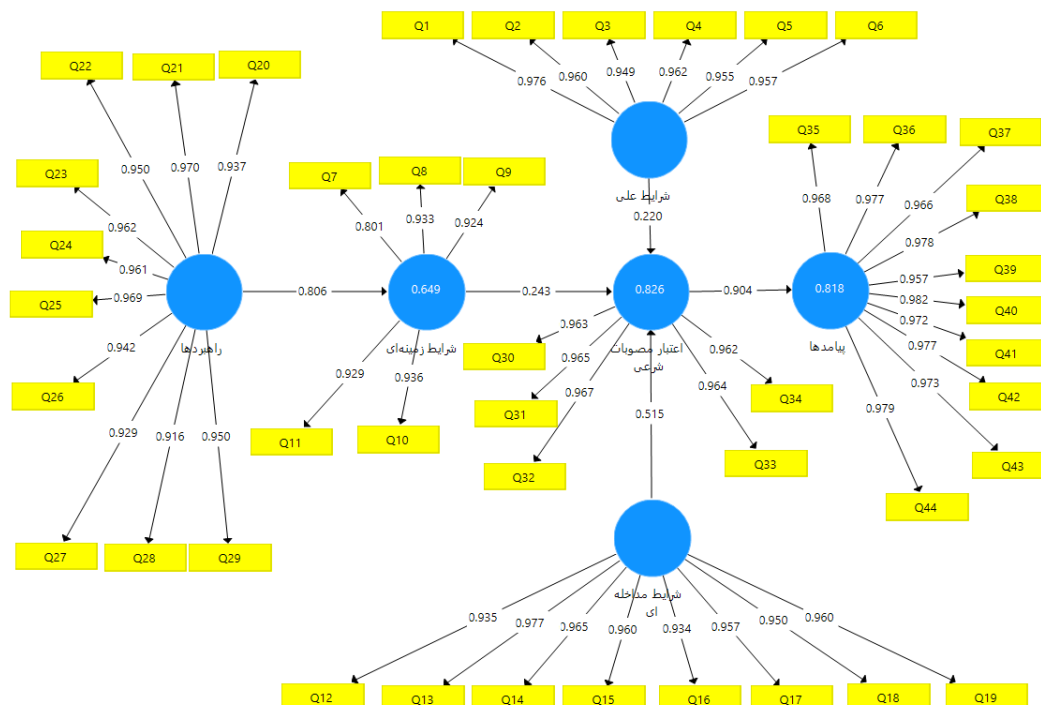
برای تحلیل مدل پژوهش با روش حداقل مربعات جزئی^۲ از نرم افزار Smart PLS استفاده شد. به همین منظور در گام اول مدل پژوهش در این نرم افزار ترسیم و داده‌های پژوهش به متغیرهای مربوطه تخصیص داده شد. متغیرهای شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها، اعتبار مصوبات شرعی، پیامدها با سنجه‌های مربوطه در شکل (۱) مشخص هستند.

^۱ Unidimensional

^۲ PLS: Partial Least Square

شکل ۱

مدل کلی پژوهش در نرم افزار PLS Smart

برای بررسی پایایی و روایی همگرا، از شاخص‌های آلفای کرونباخ، rho_A، پایایی ترکیبی (CR) و میانگین واریانس استخراجی^۱ (AVE) استفاده شد.

جدول ۵

شاخص‌های پایایی و روایی همگرا

سازه	آلفای کرونباخ	rho_A	پایایی ترکیبی (CR)	AVE
اعتبار مصوبات شرعی	۰.۹۸۱	۰.۹۸۱	۰.۹۸۵	۰.۹۳۰
راهبردها	۰.۹۸۸	۰.۹۸۸	۰.۹۸۹	۰.۹۰۰
شرایط زمینه‌ای	۰.۹۴۵	۰.۹۴۶	۰.۹۵۸	۰.۸۲۱
شرایط علی	۰.۹۸۳	۰.۹۸۳	۰.۹۸۶	۰.۹۲۱
شرایط مداخله‌ای	۰.۹۸۶	۰.۹۸۶	۰.۹۸۸	۰.۹۱۲
پیامدها	۰.۹۹۴	۰.۹۹۴	۰.۹۹۴	۰.۹۴۶

تمامی ضرایب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی برای همه سازه‌ها بسیار بالاتر از حد آستانه ۰.۷ هستند و همگی بیش از ۰.۹۴ می‌باشند. بالاترین پایایی مربوط به سازه پیامدها (۰.۹۹۴) و راهبردها (۰.۹۸۹) است. کمترین پایایی مربوط به سازه شرایط زمینه‌ای (۰.۹۴۵) است که همچنان در سطح عالی قرار دارد.

¹ Average Variance Extracted

نتیجه‌گیری: پرسشنامه از پایایی بسیار عالی برخوردار است و گویه‌های هر سازه به‌خوبی مفهوم مورد نظر را اندازه‌گیری می‌کنند. تمامی مقادیر AVE بسیار بالاتر از حد آستانه ۰.۵ هستند و همگی بیش از ۰.۸۲ می‌باشند. بالاترین AVE مربوط به سازه پیامدها (۰.۹۴۶) و اعتبار مصوبات شرعی (۰.۹۳۰) است. کمترین AVE مربوط به سازه شرایط زمینه‌ای (۰.۸۲۱) است که همچنان بالای ۰.۵ است. روایی همگرا^۱ برای تمامی سازه‌ها به‌خوبی تأیید می‌شود، زیرا هر سازه بیش از ۸۲٪ از واریانس گویه‌های خود را تبیین می‌کند. برای بررسی روایی واگرا، از معیار فورنل-لارکر استفاده شد. بر اساس این معیار، روایی واگرا زمانی تأیید می‌شود که ریشه دوم AVE هر سازه (اعداد روی قطر) بزرگتر از همبستگی آن سازه با سایر سازه‌ها باشد.

جدول ۶

ماتریس فورنل-لارکر

سازه	۱	۲	۳	۴	۵	۶
اعتبار مصوبات شرعی	۰.۹۶۴					
راهبردها	۰.۸۷۷	۰.۹۴۹				
شرایط زمینه‌ای	۰.۷۹۱	۰.۸۰۶	۰.۹۰۶			
شرایط علی	۰.۸۳۴	۰.۸۰۸	۰.۷۷۵	۰.۹۶۰		
شرایط مداخله‌ای	۰.۸۷۵	۰.۸۸۰	۰.۷۳۳	۰.۸۲۷	۰.۹۵۵	
پیامدها	۰.۹۰۴	۰.۸۸۹	۰.۷۶۶	۰.۸۰۹	۰.۸۳۹	۰.۹۷۳

برای همه سازه‌ها، ریشه دوم AVE از همبستگی با سایر سازه‌ها بزرگتر است. نزدیک‌ترین همبستگی بین سازه اعتبار مصوبات شرعی و پیامدها (۰.۹۰۴) وجود دارد که همچنان کمتر از ریشه دوم AVE اعتبار مصوبات شرعی (۰.۹۶۴) است. کمترین همبستگی مربوط به سازه شرایط مداخله‌ای با شرایط زمینه‌ای (۰.۷۳۳) است. روایی واگرا^۲ برای تمامی سازه‌ها تأیید می‌شود و هر سازه، مفهومی متمایز از سایر سازه‌ها را اندازه‌گیری می‌کند. برای ارزیابی مدل ساختاری، از ضریب تعیین (R^2) برای متغیرهای درون‌زا استفاده شد. بر اساس معیارهای چین، مقادیر R^2 به این صورت تفسیر می‌شوند: ۰.۱۹ = ضعیف، ۰.۳۳ = متوسط، ۰.۶۷ = قوی.

جدول ۷

ضرایب تعیین (R^2) متغیرهای درون‌زا

متغیر وابسته	R^2	R^2 Adjusted	وضعیت
اعتبار مصوبات شرعی	۰.۸۲۶	۰.۸۱۴	قوی
شرایط زمینه‌ای	۰.۶۴۹	۰.۶۴۲	متوسط بالا
پیامدها	۰.۸۱۸	۰.۸۱۴	قوی

اعتبار مصوبات شرعی ($R^2 = ۰.۸۲۶$) ← قوی: مدل توانسته ۸۲.۶٪ از تغییرات اعتبار مصوبات شرعی را تبیین کند که بسیار عالی است.

^۱ Convergent Validity

^۲ Discriminant Validity

پیامدها ($R^2 = 0.818$) ← قوی: مدل توانسته ۸۱.۸٪ از تغییرات پیامدها را تبیین کند که بسیار عالی است.

شرایط زمینه‌ای ($R^2 = 0.649$) ← متوسط بالا: مدل توانسته ۶۴.۹٪ از تغییرات شرایط زمینه‌ای را تبیین کند. مدل از قدرت

تبیین‌کنندگی بالا برای هر سه متغیر درون‌زا برخوردار است.

برای محاسبه شاخص برازش کلی (GOF) از فرمول زیر استفاده می‌شود.

$$GOF = \sqrt{(\text{Average AVE} \times \text{Average } R^2)}$$

میانگین AVE برای ۶ سازه اصلی: ($0.946 + 0.912 + 0.921 + 0.821 + 0.900 + 0.930$) $\div 6 = 0.905$

میانگین R^2 برای ۳ متغیر درون‌زا: ($0.818 + 0.649 + 0.826$) $\div 3 = 0.764$

$$GOF = \sqrt{(0.905 \times 0.764)} = \sqrt{0.692} = 0.832$$

بر اساس معیارهای وتزلس و همکاران:

GOF=۰.۱ کوچک، GOF=۰.۲۵ متوسط، GOF=۰.۳۶ بزرگ

GOF محاسبه‌شده (۰.۸۳۲) > 0.36 ← برازش بسیار عالی و قوی برای مدل کلی پژوهش.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف طراحی و اعتبارسنجی مدل پیامدهای اعتبار مصوبات شرعی در نظام بانکداری اسلامی افغانستان انجام شد. یافته‌های مدل‌سازی معادلات ساختاری نشان داد که مدل پیشنهادی از برازش کلی بسیار مطلوبی برخوردار است؛ به‌گونه‌ای که مقدار شاخص برازش کلی مدل برابر با ۰.۸۳۲ به دست آمد که بسیار بالاتر از حد ملاک برای برازش قوی است. همچنین، ضریب تعیین برای متغیر «اعتبار مصوبات شرعی» برابر با ۰.۸۲۶ و برای متغیر «پیامدها» برابر با ۰.۸۱۸ بود که نشان می‌دهد مدل توانسته است بخش عمده‌ای از واریانس این دو سازه را تبیین کند. از نظر روش‌شناختی، چنین مقادیری نشان‌دهنده قدرت تبیین‌کنندگی بالا و انسجام مناسب میان سازه‌های مدل است و با منطق کاربرد مدل‌سازی معادلات ساختاری مبتنی بر حداقل مربعات جزئی در پژوهش‌های مدیریتی و سیاستی همخوانی دارد؛ زیرا PLS-SEM برای تحلیل مدل‌های پیچیده، سازه‌های پنهان و نمونه‌های تخصصی مناسب تلقی می‌شود (Hair et al., 2017; Hair et al., 2019). همچنین، بررسی پایایی و روایی ابزار از طریق آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی، میانگین واریانس استخراج‌شده و معیار فورنل-لارکر نشان داد که سازه‌های پژوهش از انسجام درونی و تمایز مفهومی مطلوب برخوردارند؛ امری که با اصول تحلیل داده‌های پیمایشی و سنجش سازه‌های چندبعدی در علوم اجتماعی و مدیریتی هماهنگ است (Field, 2018).

مهم‌ترین یافته پژوهش، تأیید مسیر بسیار قوی «اعتبار مصوبات شرعی» ← «پیامدها» با ضریب مسیر ۰.۹۰۴ و آماره t برابر با ۳۰.۸۲۳ بود. این نتیجه نشان می‌دهد که هر اندازه مصوبات شرعی در نظام بانکداری اسلامی افغانستان از اعتبار، شفافیت، الزام‌آوری و مقبولیت بیشتری برخوردار باشند، پیامدهای مثبت آن‌ها در سطح اعتماد ذی‌نفعان، توسعه پایدار بانکداری اسلامی، بهبود عملکرد و ثبات مالی، و تقویت مشروعیت اجتماعی و دینی نظام بانکی افزایش می‌یابد. این یافته از منظر نظری با ادبیات مشروعیت و اقتدار نهادی قابل تبیین است؛ زیرا اعتبار مصوبات شرعی تنها یک ویژگی فنی نیست، بلکه نوعی سرمایه مشروعیت‌بخش برای نظام بانکی محسوب می‌شود. بر اساس دیدگاه‌های وبر درباره اقتدار عقلانی-قانونی و مشروعیت، پذیرش اجتماعی تصمیمات نهادی وابسته به شفافیت قواعد، اعتبار مرجع تصمیم‌گیر و باور عمومی به حقانیت آن است (Nikolakakis, 2024; Yilmaz & Telsac, 2021). همچنین، در نظریه‌های معاصر مشروعیت، اعتبار نهادی زمانی پایدار می‌شود که ذی‌نفعان تصمیمات را معتبر، درست، قابل دفاع و برخوردار از اجماع اجتماعی بدانند (Haack et al., 2021; Negretto & Sanchez, 2021).

(Talanquer, 2021). از این منظر، در بانکداری اسلامی افغانستان، مصوبات شرعی زمانی می‌توانند پیامدهای مثبت ایجاد کنند که مشتریان، سرمایه‌گذاران، مدیران و نهادهای ناظر آن‌ها را نه صرفاً به‌عنوان اسناد اداری، بلکه به‌عنوان تصمیماتی شرعاً معتبر، قانوناً لازم‌الاتباع و اجتماعاً قابل اعتماد تلقی کنند.

یافته مربوط به تأثیر قوی اعتبار مصوبات شرعی بر پیامدها با مطالعات حوزه بانکداری اسلامی و حاکمیت شرعی همسو است. پژوهش‌های پیشین نشان داده‌اند که عملکرد و ثبات بانک‌های اسلامی به کیفیت حاکمیت شرعی، انسجام نظارتی، انطباق واقعی با اصول شریعت و اعتماد ذی‌نفعان وابسته است (Iqbal et al., 2026; Mubarak et al., 2024; Rahmadi et al., 2025). در همین راستا، مطالعات مربوط به بانکداری اسلامی در پاکستان، اندونزی و جنوب شرق آسیا نشان داده‌اند که تحول راهبردی و عملکرد مالی بانک‌های اسلامی زمانی پایدار می‌شود که نظام نظارت شرعی از حالت صوری خارج شده و در سطح سیاست‌گذاری، مدیریت ریسک و تصمیم‌گیری بانکی اثرگذار باشد (Aprizal et al., 2025; Ashraf et al., 2025; Berlianty et al., 2025). همچنین، در مطالعه تطبیقی حاکمیت شرکتی بانک‌های اسلامی، حفاظت از حقوق سپرده‌گذاران مشارکتی و تقویت سازوکارهای نظارت شرعی به‌عنوان عناصر کلیدی پایداری و اعتماد در بانکداری اسلامی معرفی شده‌اند (Franzoni & Ait Allali, 2024). بنابراین، نتیجه پژوهش حاضر مبنی بر نقش محوری اعتبار مصوبات شرعی در ایجاد پیامدهای مثبت، با شواهد تجربی بین‌المللی هم‌جهت است و نشان می‌دهد که اعتبار شرعی می‌تواند به‌عنوان یکی از موتورهای اصلی اعتمادسازی و توسعه نهادی بانکداری اسلامی عمل کند.

در بستر افغانستان، این یافته اهمیت مضاعفی دارد؛ زیرا نظام بانکی این کشور با چالش‌هایی مانند ضعف زیرساخت‌های قانونی، محدودیت منابع انسانی متخصص، پایین بودن آگاهی عمومی، بی‌اعتمادی بخشی از جامعه به بانکداری، و نیاز شدید به تجهیز منابع مالی مواجه است. پژوهش‌های انجام‌شده درباره افغانستان نشان داده‌اند که اسلامی‌سازی بانکداری می‌تواند فرصت‌هایی مانند جذب سرمایه، کاهش نگرانی‌های دینی، حمایت از عدالت مالی و تقویت مشارکت اقتصادی فراهم کند، اما تحقق این فرصت‌ها مستلزم چارچوب قانونی روشن، نهادهای شرعی معتبر و اعتماد عمومی است (Choragh, 2024; Disli et al., 2023; Heravi & Sharofidin, 2025; Osman & Sharofiddin, 2024). همچنین، مطالعات مربوط به بانکداری دیجیتال، بانکداری الکترونیک و تجهیز منابع در افغانستان نشان می‌دهد که توسعه نظام بانکی بدون ایجاد اعتماد، ثبات نهادی، زیرساخت مناسب و سیاست‌گذاری منسجم امکان‌پذیر نیست (Dadiyar, 2024; Forough, 2023; Mohseni, 2024). در نتیجه، یافته پژوهش حاضر نشان می‌دهد که اگر مصوبات شرعی اعتبار کافی داشته باشند، می‌توانند به‌عنوان پلی میان الزامات دینی جامعه، نیازهای اقتصادی بانک‌ها و اهداف توسعه‌ای دولت عمل کنند.

یافته دیگر پژوهش، شناسایی چهار دسته پیامد اصلی ناشی از اعتبار مصوبات شرعی بود: افزایش اعتماد ذی‌نفعان، توسعه پایدار بانکداری اسلامی، بهبود عملکرد و ثبات مالی، و حصول مشروعیت اجتماعی و رضایت الهی. این دسته‌بندی نشان می‌دهد که پیامدهای اعتبار مصوبات شرعی صرفاً در سطح درون‌سازمانی بانک‌ها محدود نمی‌شود، بلکه ابعاد اجتماعی، اقتصادی، نهادی و دینی را به‌طور هم‌زمان دربرمی‌گیرد. پیامد اعتمادافزایی با ادبیات مشروعیت و مشارکت اجتماعی همخوان است؛ زیرا هرگاه قواعد و تصمیمات نهادی با ارزش‌های دینی و انتظارات عمومی جامعه سازگار باشند، پذیرش اجتماعی و اعتماد عمومی افزایش می‌یابد (Etaat, 2020; Khazaei & Parvin, 2022). پیامد بهبود عملکرد و ثبات مالی نیز با مطالعاتی همسو است که نشان داده‌اند نظام‌های مالی اسلامی در صورت برخورداری از حاکمیت شرعی قوی، مدیریت ریسک مناسب و شفافیت نهادی، می‌توانند ثبات بیشتری ایجاد کنند (Borouni, 2019; Vahedi, 2021; Zanganeh et al., 2019). افزون بر این، پیامدهای توسعه‌ای و اجتماعی پژوهش حاضر با دیدگاه‌هایی هم‌خوان است که بانکداری اسلامی را ابزاری برای

تحقق عدالت اجتماعی، تجهیز منابع، کاهش فقر، حمایت از تولید و رشد پایدار اقتصادی می‌دانند (Badakhsh, 2025; Golzar et al., 2021; Matani & Golkar Esmail, 2024; Mousavian & Meisami, 2017; Ramyar, 2020).

از منظر خط‌مشی‌گذاری عمومی، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که اعتبار مصوبات شرعی باید به‌عنوان یکی از خروجی‌های کلیدی چرخه سیاست‌گذاری بانکی و یکی از متغیرهای تعیین‌کننده در ارزیابی موفقیت بانکداری اسلامی در افغانستان در نظر گرفته شود. در مدل چرخه خط‌مشی، پیامدها حاصل کیفیت تدوین، تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی سیاست‌ها هستند و بازخورد حاصل از آن‌ها می‌تواند به اصلاح نظام تصمیم‌گیری منجر شود (Abdolhosseinzadeh, 2023; Najafi Rostaghi & Abdolhosseinzadeh, 2024). بر این اساس، مصوبات شرعی زمانی پیامدهای مطلوب ایجاد می‌کنند که در یک چرخه منسجم سیاستی قرار گیرند؛ یعنی مسئله شرعی به‌درستی شناسایی شود، تصمیم فقهی با مشارکت خبرگان تدوین گردد، بانک‌ها به اجرای آن ملزم شوند و آثار آن به‌طور مستمر ارزیابی شود. یافته پژوهش حاضر همچنین با ادبیات بانکداری دیجیتال و خط‌مشی‌گذاری بانکی همسو است که بر ضرورت طراحی مدل‌های شواهدمحور، شبکه‌ای و چندبعدی برای اصلاح نظام بانکی تأکید دارد (Ayar, 2022; Gholipour Souteh & Esmaili Rad, 2024; Nargesiyan et al., 2023; Shakiba, 2025; Soufi, 2025). بنابراین، اعتبار مصوبات شرعی را می‌توان بخشی از معماری کلان خط‌مشی بانکی دانست، نه صرفاً یک موضوع فقهی مستقل از نظام حکمرانی اقتصادی.

یافته قابل توجه دیگر، معنادار شدن مسیر «شرایط مداخله‌گر ← اعتبار مصوبات شرعی» با ضریب ۰.۵۱۵ بود. این نتیجه نشان می‌دهد که شرایطی مانند کمبود نیروی متخصص، ضعف حمایت نهادی، اختلافات فقهی، چالش‌های اجرایی، محدودیت‌های آموزشی و نبود نظام نظارت مؤثر می‌توانند به‌طور مستقیم بر اعتبار مصوبات شرعی اثر بگذارند. این یافته با نقد رویکرد عقلانیت کامل در سیاست‌گذاری سازگار است؛ زیرا در محیط‌های پیچیده، تصمیم‌گیری خطی و کاملاً عقلایی به‌ندرت رخ می‌دهد و سیاست‌گذاران ناگزیرند با محدودیت اطلاعات، تعارض منافع و ابهام نهادی مواجه شوند (Ahmadvand, 2024). از سوی دیگر، نظریه حکمرانی چندسطحی نشان می‌دهد که اثربخشی سیاست‌ها وابسته به هماهنگی میان سطوح مختلف حکمرانی و تعامل میان نهادهای متعدد است (Allain-Dupre, 2020; Xu, 2021). بنابراین، اعتبار مصوبات شرعی در افغانستان تنها محصول کیفیت فقهی مصوبه نیست، بلکه به کیفیت تعامل میان بانک مرکزی، هیئت‌های شرعی، بانک‌های تجاری، نهادهای آموزشی، قانون‌گذاران و جامعه نیز وابسته است.

عدم معناداری مسیرهای مستقیم «شرایط علی ← اعتبار مصوبات شرعی» و «شرایط زمینه‌ای ← اعتبار مصوبات شرعی» نیز از یافته‌های مهم پژوهش بود. این نتیجه نشان می‌دهد که وجود انگیزه‌های اولیه برای اسلامی‌سازی بانکداری یا وجود بسترهای اجتماعی و دینی مناسب، به‌تنهایی برای افزایش اعتبار مصوبات شرعی کافی نیست. به بیان دیگر، جامعه افغانستان ممکن است از نظر فرهنگی و دینی پذیرای بانکداری اسلامی باشد و ضرورت اسلامی‌سازی نظام بانکی نیز در سطح سیاستی پذیرفته شده باشد، اما تا زمانی که نهادهای شرعی مستقل، چارچوب قانونی روشن، ضمانت اجرایی، نظام آموزشی تخصصی و شفافیت تصمیم‌گیری وجود نداشته باشد، اعتبار واقعی مصوبات شرعی شکل نخواهد گرفت. این تبیین با نظریه تفکیک قوا و ضرورت استقلال نهادهای نظارتی همخوان است؛ زیرا اعتبار نظارت زمانی افزایش می‌یابد که نهاد ناظر از نفوذ مدیریت اجرایی و فشارهای بیرونی مستقل باشد (Eleje, 2023; Moradkhani, 2015; Shakarian Amiri & Khazaei, 2022; Sharma, 2024). همچنین، یافته حاضر با مطالعاتی همسو است که بر ضرورت ایجاد هیئت‌های شرعی در بانک‌های افغانستان، تقویت چارچوب نظارتی و ارتقای نظام حقوقی بانکداری اسلامی تأکید کرده‌اند (Ahmadi, 2023; Erfani, 2021; Grassa, 2015; Khalil Lou et al., 2023).

در مجموع، نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که اعتبار مصوبات شرعی، نقطه اتصال میان مشروعیت دینی، اعتماد اجتماعی، کارآمدی اقتصادی و حکمرانی بانکی در افغانستان است. اگر مصوبات شرعی از اعتبار کافی برخوردار باشند، می‌توانند ریسک شرعی و اعتباری بانک‌ها را کاهش دهند، اعتماد مشتریان را افزایش دهند، زمینه تجهیز منابع مالی را تقویت کنند، توسعه بانکداری اسلامی را سرعت بخشند و مشروعیت اجتماعی نظام بانکی را ارتقا دهند. این یافته‌ها بر این نکته تأکید دارند که سیاست‌گذاران بانکی افغانستان نباید اعتبار مصوبات شرعی را صرفاً به صدور فتوا یا تشکیل هیئت شرعی محدود کنند، بلکه باید آن را در قالب یک نظام نهادی کامل شامل قانون‌گذاری، آموزش، نظارت، شفافیت، پاسخگویی، استقلال و ارزیابی مستمر طراحی کنند. به همین دلیل، پژوهش حاضر می‌تواند مبنایی برای بازاندیشی در سیاست‌های حاکمیت شرعی در بانکداری اسلامی افغانستان و حرکت از «اسلامی‌سازی صوری» به سوی «حکمرانی شرعی معتبر و پیامدمحور» فراهم آورد.

این پژوهش با وجود ارائه مدلی معتبر برای تبیین پیامدهای اعتبار مصوبات شرعی در نظام بانکداری اسلامی افغانستان، با چند محدودیت همراه بود. نخست، داده‌های پژوهش بر اساس دیدگاه ۵۰ نفر از خبرگان و متخصصان گردآوری شد و هرچند این تعداد برای رویکرد تخصصی و مدل‌سازی مورد استفاده قابل قبول بود، اما تعمیم نتایج به همه ذی‌نفعان نظام بانکی افغانستان باید با احتیاط انجام شود. دوم، پژوهش بر داده‌های پرسشنامه‌ای متکی بود و امکان اثرگذاری ادراکات فردی پاسخ‌دهندگان بر نتایج وجود دارد. سوم، شرایط سیاسی، اقتصادی و نهادی افغانستان در حال تغییر است و ممکن است برخی روابط مدل در گذر زمان و با اصلاحات قانونی یا تغییر ساختار نظام بانکی دچار تحول شود. چهارم، پژوهش حاضر بیشتر بر اعتبارسنجی کمی مدل تمرکز داشت و امکان بررسی عمیق تجربه زیسته مشتریان، مدیران و اعضای هیئت‌های شرعی در آن محدود بود.

پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده، مدل حاضر با نمونه‌های بزرگ‌تر و متنوع‌تر شامل مشتریان بانک‌ها، کارکنان اجرایی، اعضای هیئت‌های شرعی، سیاست‌گذاران و سرمایه‌گذاران آزمون شود تا امکان مقایسه دیدگاه گروه‌های مختلف ذی‌نفع فراهم گردد. همچنین، انجام پژوهش‌های کیفی عمیق می‌تواند به شناسایی دقیق‌تر عوامل اثرگذار بر اعتبار مصوبات شرعی و موانع اجرای آن‌ها کمک کند. پژوهش‌های آینده می‌توانند مدل حاضر را در سایر کشورهای اسلامی یا در مقایسه میان افغانستان و کشورهای با تجربه موفق‌تر در بانکداری اسلامی آزمون کنند. علاوه بر این، پیشنهاد می‌شود اثر متغیرهایی مانند استقلال هیئت شرعی، شفافیت اطلاع‌رسانی، ضمانت اجرای قانونی، سواد مالی اسلامی و اعتماد عمومی به‌عنوان متغیرهای میانجی یا تعدیل‌گر در مدل‌های بعدی بررسی شود.

بر اساس یافته‌های پژوهش، پیشنهاد می‌شود بانک مرکزی افغانستان افزایش اعتبار مصوبات شرعی را به‌عنوان یکی از اولویت‌های راهبردی اصلاح نظام بانکی در نظر گیرد. تدوین قانون جامع بانکداری اسلامی، تعیین ضمانت اجرای روشن برای مصوبات شرعی، ایجاد شورای عالی شرعی ملی، تقویت استقلال هیئت‌های شرعی بانک‌ها و طراحی سامانه شفافیت برای انتشار مصوبات شرعی از مهم‌ترین اقدامات عملی در این زمینه است. همچنین، لازم است دوره‌های آموزشی تخصصی و مستمر برای مدیران، کارکنان بانک‌ها، اعضای هیئت‌های شرعی و کارشناسان نظارتی برگزار شود تا شکاف دانشی و اجرایی در حوزه بانکداری اسلامی کاهش یابد. بانک‌ها نیز باید مصوبات شرعی را از سطح اسناد رسمی به سطح رویه‌های عملیاتی منتقل کنند و با اطلاع‌رسانی شفاف به مشتریان، اعتماد عمومی به شرعی بودن عملیات بانکی را تقویت نمایند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Abdolhosseinzadeh, M. (2023). *Smart Policy-Making: A New Approach to Improving the Efficiency of the Country's Decision-Making and Legislative System*.
- Ahmadi, G. A. (2023). The Necessity of Establishing a Shariah Board in Afghan Banks. *Economic Findings*, 3(5).
- Ahmadvand, D. (2024). An Epistemological Critique of Rational Logic and Rationality in Organization and Management. *Development of humanities*, 5(9), 67-85.
- Allain-Dupre, D. (2020). The Multi-Level Governance Imperative. *The British Journal of Politics and International Relations*, 22(4), 800-808. <https://doi.org/10.1177/1369148120937984>
- Aprizal, A., Basuki, A. T., & Wiranatakusuma, D. B. (2025). Analysis of Islamic Banking Performance in West Nusa Tenggara Post Global Financial Crisis 2008-2009: Error Correction Model Approach. *Journal of Islamic Economic and Business Research*, 5(1), 93-113. <https://doi.org/10.18196/jiebr.v5i1.411>
- Ashraf, K., Ali, A., & Alam, M. (2025). Strategic Transformation and Performance Drivers in Islamic Banking: Evidence from Pakistan. *Policy Journal of Social Science Review*, 3(8), 423-438.
- Ayar, S. (2022). *Presenting an Evidence-Based Policy-Making Model in the Field of Digital Banking* [Doctoral dissertation in Public Administration, Decision-Making and Public Policy-Making, University of Tehran, Alborz Regional Campus].
- Badakhsh, H. (2025). *The Role of Financial Development and Banks in Planning Sustainable Economic Growth in Afghanistan* [Master's thesis in Economics, Economic Development and Planning, Payame Noor University of Tehran Province, West Tehran Payame Noor Center].
- Berlianty, T., Tjoanda, M., Titahelu, J. A. S., & Sahid, M. M. (2025). Reassessing Islamic Banking Supervision in Indonesia: A Contemporary Islamic and Socio-Legal Perspective on OJK's Integrated Model. *MILRev: Metro Islamic Law Review*, 4(1), 619-644. <https://doi.org/10.32332/milrev.v4i1.10851>
- Borouni, S. (2019). Corporate Governance and Financial Stability in Islamic Banking. Fifth International Conference on Accounting, Management, and Business Innovation, Tehran.
- Choragh, N. (2024). Examining the Opportunities and Challenges of Transitioning from Conventional Banking to Islamic Banking in Afghanistan. Twenty-Third International Conference on Research in Management, Economics, and Development, Tehran.
- Dadiyar, K. (2024). *A Feasibility Study of Implementing Digital Banking in Afghanistan's Banking Industry* [Master's thesis in Management, Business Management, International Business, Ahlul Bayt International University, Faculty of Sciences and Technologies].
- Disli, M., Hatam, A. K., & Jalaly, S. (2023). Faithful Finance: Unlocking Banking Islamization in Afghanistan. *Economies*, 11(7), 189. <https://doi.org/10.3390/economies11070189>
- Eleje, J. N. (2023). Local Government System Failure in Nigeria's Fourth Republic: An Exploration of Key Constitutional Challenges and the Exigency of a Paradigm Shift. *Caritas Journal of Management, Social Sciences and Humanities*, 2(2).

- Erfani, A.-N. (2021). Da Afghanistan Bank (Central Bank of Afghanistan) and Monetary Policies. *Economic Findings*, 1(1), 3-20.
- Etaat, J. (2020). Legitimacy and Political Participation in the Thought of Shi'i Jurists. *Political and International Approaches*, 12(1), 67-94.
- Field, A. (2018). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (5th ed.). SAGE Publications.
- Forough, M. (2023). *Identifying and Prioritizing Factors Affecting Financial Resource Mobilization in Commercial Banks of Afghanistan: A Case Study of Azizi Bank* [Master's thesis in Management, Financial Management, University of Guilan].
- Franzoni, S., & Ait Allali, A. (2024). Corporate Governance of Islamic Banks: A Sustainable Model to Protect the Participatory Depositor? *Journal of Banking Regulation*, 25(1), 42-48. <https://doi.org/10.1057/s41261-022-00214-3>
- Gholipour Souteh, R., & Esmaili Rad, H. (2024). Designing a Model for Implementing Digital Banking Policy Based on the Use of Big Data in Iranian State-Owned Banks. *Public Administration*, 16(4), 825-851.
- Golzar, A., Momeni Vosalian, H., Damankeshideh, M., & Mehrabian, A. (2021). Examining the Effect of Financial Market Development on the Sensitivity of Business Cycles and Economic Growth to Oil Price Fluctuations. *Economic Journal*, 21(5-6), 65-94.
- Grassa, R. (2015). Shariah Supervisory Systems in Islamic Financial Institutions across the OIC Member Countries: An Investigation of Regulatory Frameworks. *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 23(2), 135-160. <https://doi.org/10.1108/JFRC-02-2014-0011>
- Haack, P., Schilke, O., & Zucker, L. (2021). Legitimacy Revisited: Disentangling Propriety, Validity, and Consensus. *Journal of Management Studies*, 58(3), 749-781. <https://doi.org/10.1111/joms.12615>
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2017). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Hair, J. F., Risher, J. J., Sarstedt, M., & Ringle, C. M. (2019). When to Use and How to Report the Results of PLS-SEM. *European Business Review*, 31(1), 2-24. <https://doi.org/10.1108/EBR-11-2018-0203>
- Heravi, F. A., & Sharofidin, A. (2025). Developing Sustainable Islamic Banking System in Afghanistan: Insights from Malaysia's Success. *Journal of Islamic Finance*, 14(2), 1-16.
- Iqbal, M., Hakim, L., & Aziz, M. A. (2026). Determinants of Islamic Bank Stability in Asia. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 17(1), 162-178. <https://doi.org/10.1108/JIABR-07-2022-0174>
- Khalil Lou, R., Abdolhamid, M., & Rezaeian, A. (2023). Importance-Performance Analysis of Banking System Reform Policies in the Islamic Republic of Iran with an Islamic Banking Approach. *Monetary and Financial Economics*, 30(26), 69-103.
- Khazaei, L., & Parvin, K. (2022). How Power Gains Legitimacy and Its Effect on Observance of Citizenship Rights. 7(47), 1-19.
- Matani, M. A., & Golkar Esmail, B. (2024). Islamic Banking and Social Justice. *Economic and Commercial Law Research*, 2(1), 159-186.
- Mohseni, A. (2024). *Identifying and Prioritizing Factors Affecting the Development of Electronic Banking in Afghanistan: A Case Study of Azizi Bank* [Master's thesis in Management, Financial Management, University of Guilan, Faculty of Humanities and Management].
- Moradkhani, F. (2015). The Emergence of the Concept of Separation of Powers in Iran's Constitutional Revolution. *Judiciary Law Journal*, 79(92), 169-191.
- Mousavian, S. A., & Meisami, H. (2017). The Evolutionary Theory of Islamic Banking: From Justifying Bank Interest to System-Building for the Ideal Model. *Islamic Economics and Banking*(21), 7-27.
- Mubarak, F., Wibowo, M., & Latif, S. D. H. (2024). Safeguarding Stability and Enhancing Profitability: The Case of Islamic Banking in Indonesia. *International Journal of Islamic Economics and Finance*, 7(1), 95-112. <https://doi.org/10.18196/ijief.v7i1.20537>
- Najafi Rostaghi, H., & Abdolhosseinzadeh, M. (2024). *Policy Evaluation in the Legislative System (2): Approaches, Models, and Tools of Participatory Evaluation* (Governance Models and Tools, Issue).
- Nargesiyani, A., Pourezat, A.-A., & Ayar, S. (2023). Presenting an Evidence-Based Policy-Making Model in the Field of Digital Banking. *Advertising and Sales Management*, 4(3), 49-78.
- Negretto, G. L., & Sanchez-Talanquer, M. (2021). Constitutional Origins and Liberal Democracy: A Global Analysis, 1900-2015. *American Political Science Review*, 115(2), 522-536. <https://doi.org/10.1017/S0003055420001069>
- Nikolakakis, N. (2024). Legitimacy, Power, and Authority: A Weberian Perspective. *Sociedade e Estado*, 39, e49343. <https://doi.org/10.1590/s0102-6992-20243901e49343>
- Osman, A. R. M., & Sharofiddin, A. (2024). Islamic Banking in Afghanistan: Opportunities and Challenges. *International Journal of Al-Turath in Islamic Wealth and Finance*, 5(2), 136-159.
- Rahmadi, R., Dw, F. M. I., & Naufal, F. (2025). Comparative Financial Performance of Islamic Banks under Diverse Legal and Regulatory Systems in Southeast Asia. *Journal of Islamic Economics Lariba*, 11(2), 1745-1774. <https://doi.org/10.20885/jielariba.vol11.iss2.art19>

- Ramyar, S. J. (2020). *Dependency-Based Development: The Role of Foreign Aid in Afghanistan's Socio-Economic Development*.
- Shakarian Amiri, H., & Khazaei, F. (2022). The Necessity of the Independence of the Bar Institution and Solutions for Its Interaction with the Judiciary. *Legal Research Quarterly*, 25(Special Issue on Advocacy Standards), 311-332.
- Shakiba, A. (2025). *A Network Policy-Making Model in Universal Banking* [Doctoral dissertation in Public Administration, Decision-Making and Public Policy-Making, Allameh Tabataba'i University, Faculty of Management and Accounting].
- Sharma, A. (2024). Contrasting Models of Governance: Separation of Powers in Federal and Unitary Systems. *International Journal of Integrated Studies and Research*, 3(1), 74.
- Soufi, H. (2025). *A Policy Evaluation Framework for Implementing Digital Banking with a Smart Economy Approach* [Doctoral dissertation in Public Administration, Decision-Making and Public Policy-Making, Allameh Tabataba'i University, Faculty of Management and Accounting].
- Vahedi, A. (2021). *A Comparison of Risk and Its Management in Islamic and Conventional Banking in Afghanistan* [Master's thesis in Economics, Islamic Economics, Islamic Banking, University of Qom, Faculty of Management and Economics].
- Xu, J. (2021). Conflicts in Multi-Level Governance: An Analysis of International Climate Policy Implementation at the Sub-National Level. *Global Public Policy and Governance*, 1(4), 401-420. <https://doi.org/10.1007/s43508-021-00029-4>
- Yilmaz, V., & Telsac, C. (2021). Authority and Bureaucracy from Weber's Perspective. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute*(34), 42-52. <https://doi.org/10.20875/makusobed.903546>
- Zanganeh, M., Ghaffarifard, M., & Alemi, M. J. (2019). A Comparative Study of Liquidity Risk Management in Islamic and Conventional Banking: A Case Study of Afghanistan and Iran. *Islamic Economics and Banking*, 8(26), 131-150.